

Настасся Палавеня

СОЦЫУМ І СЯМ'Я Ё БЕЛАРУСКІХ НАРОДНЫХ ЛЮБОЎНЫХ ПЕСНЯХ (ГЕНДЭРНЫ АСПЕКТ)

Соцыум і сям'я з'яўляюцца асноўнымі інстытутамі сацыялізацыі асобы, у тым ліку і гендэрнай. Паводле Ю. Е. Гусевай, гендэрная сацыялізацыя – гэта «працэс засваення норм, правілаў паводзін суадносна з культурнымі ўяўленнямі пра ролю, статус і функцыі мужчыны і жанчыны ў соцыуме» [2, 85]. Таму зразумела, што і ў народных песнях пра каханне гэтыя інстытуты атрымалі сваё мастацкае ўвасабленне.

Асаблівасці адлюстравання грамадства ў беларускіх народных любоўных песнях звязаны з гендэрнымі адносінамі, бо менавіта соцыум уплывае на фарміраванне і замацаванне ў свядомасці асобы гендэрных стэрэатыпаў, выпрацоўвае сцэнарыі гендэрнай ідэнтыфікацыі, якім павінны адпавядаць хлопец і дзяўчына.

Грамадскае асяроддзе ў беларускіх песнях пра каханне выступае варожым у адносінах да галоўных персанажаў. Калектыўны фальклорны аўтар называе яго не іначай як «ліхія людзі», «злыя людзі», «варажэнькі», якія могуць «асудзіць», «абсмяць», разлучыць з каханым:

*То на свеце стала,
Што ўсе людзі гудзяць,
Справядліва і няслушна
Ўсякага асудзяць [1, 123].*

Грамадства не аднолькава ставіцца да хлопца і дзяўчыны. Так, дзяўчына заўсёды знаходзіцца пад пільным наглядам суседзяў, якія нібы чакаюць зручнага моманту, каб абняславіць яе. Таму яна змушана заўсёды хаваць свае пачуцці, сваё каханне, каб не страціць любога. Асуджаны могуць быць самыя розныя бакі жыцця дзяўчыны. Яе недастатковая працавітасць:

*– Не спі, Яначка, на полі,
А спі, Яначка, у каморы.
У каморы мамка пабудзіць,
І ніхто ведаць не будзіць.
І ніхто ведаць не будзіць,
На полі людзі асудзяць [1, 110],*

і яе паводзіны ў вольны час:

*– Сорам, дзеўка, сорам, красна,
Позна з вечара гуляць [1, 123],*

і яе каханне.

Грамадства вымушае дзяўчыну жыць паводле дагматычнай маралі. Напрыклад, асуджаецца і тое, што дзяўчына доўга не ідзе замуж («няйшоўшы замуж – людская мова»), і тое, што дзяўчына сустракаецца з хлопцамі:

*Сядзіць братава на лаўцы,
Ў вокны паглядае:
– Ужо твая дочка, маці,*

З хлопцамі гуляе [1, 116].

Дзяўчына, каханыя якой ад'ехаў на службу, не ведае, як паводзіць сябе, каб не выклікаць нагавораў:

*Стану ўбіраціся, скажуць, мудруюся,
А чорна хадзіці, скажуць, лянуюся [1, 410].*

Часта людскія нагаворы становяцца прычынай расстання закаханых. Хлопец, паверыўшы нагаворам ці проста не жадаючы сустракацца з дзяўчынай, якую спасцігла людская «слава», пакідае яе:

*Няма яго і не будзе,
Адгудзілі злыя людзі.
Адгудзілі, 'дгаварылі,
Каб мы ў пары не хадзілі [1, 314].*

Самым жорсткім абмежаваннем падлягаюць сексуальныя паводзіны дзяўчыны. Тая, што страціла цнатлівасць, становіцца выгнанніцай:

*Каб табе, малойцу, жоўценькі пясочак,
Як выракся мяне родненькі браточак!
Каб цябе, малойца, сырая зямліца,
Выраклася мяне родная сястрыца.
Каб цябе, малойца, ліхая гадзіна,
Выраклася мяне ўся мая радзіна.
Выракся і бацька, выраклася й маці,
Праз цябе, малойчык, мушу прападаці [1, 354].*

Абагульнены вобраз соцыума не з'яўляецца ў беларускіх песнях пра каханне гендэрна нейтральным. З тэкстаў песень зразумела, што асноўнымі захавальніцамі грамадскай маралі і асабліва жорсткімі асуджальніцамі дзяўчыны з'яўляюцца жанчыны: суседкі, братавая, замужнія пароўніцы. Жанчыны, якія калісьці самі падвяргаліся гендэрнаму ціску, выйшаўшы замуж, самі становяцца захавальніцамі гендэрных стэрэатыпаў і сцэнарыяў гендэрнай ідэнтыфікацыі.

Адносіны соцыума да хлопца значна больш цяжкія. Яму дазваляецца шмат з таго, што не дазволена дзяўчыне. Трэба ўлічваць, што аўтарам большасці песень пра каханне з'яўляецца жанчына і таму ціск грамадства на дзяўчыну адлюстраваны ў тэкстах больш яскрава. Але і аналіз мужчынскіх песень сведчыць, што хлопец быў значна менш абмежаваны ў сваіх паводзінах, чым дзяўчына. Акрамя таго, закаханы хлопец менш схільны звяртаць увагу на перасуды:

*Няхай гавораць, няхай сачуюць,
Хоць на цалому свету.
Я цябе любіў, любіці буду,
Мой ружовенькі цвету [1, 119].*

Затое сям'я ўплывае на хлопца значна больш, чым соцыум. Часта ў песнях сям'я, а дакладней маці хлопца, выступае разлучніцай закаханых:

*Любіў казачэнька
Харошу дзяўчынку,
Хацеў яе ўзяці, –*

Не давала маці [1, 404].

Сям'я хлопца вельмі прыдзірліва ставіцца да сваёй будучай нявесткі. Яна павінна быць і працавітай, і паслухмянай, і галоўнае – з багатым пасагам, у той час як бацькі дзяўчыны часта імкнуцца аддаць дачку за першага больш-менш прыдатнага кандыдата:

*Ой, каб жа ты дзяўчыначка,
Капу грошай мала,
То са мною, дзяўчыначка,
У пары б стаяла [1, 164].*

Слова маці мае для хлопца вялікае значэнне, парушыць яе наказ ён не можа:

*Любіў дзяўчыну паўтара рока,
Пакуль не ўзналі саседзі збоку.
А як узналі – маці казалі,
Мяне, малойца, пазняважалі.
А ў маёй матулі ліха натура,
Не дала селезню ні піці, ні есці.
– Кідай, селезень, дзяўчыну любіці,
Ідзі, селезень, у войска службыці [1, 229].*

Вобраз маці дзяўчыны ў беларускіх песнях пра каханне не аднародны. І. К. Цішчанка сцвярджае, што тут «перад намі паўстае абаяльны вобраз маці-жанчыны, чалавека вялікай душы і чулага сэрца» [1, 8]. Але не заўсёды гэта так. Маці перасцерагае дачку ад магчымых памылак, бо хоча захаваць яе ад людскіх перасудаў і здрады хлопца, жадае для дачкі лепшай долі:

*– Ой, маць мая, матулька,
Ды пусці на вуліцу
Гуселек паслухаці,
Песенек паўчыціся.
– Ой, доч мая, дочанька,
Гуселькі з пуця звядуць,
Гуселькі з пуця звядуць,
Песенькі састараюць [1, 126].*

Часцей за ўсё дзяўчына ўспрымае матчыны парады з разуменнем. Павагу і любоў да маці яна выражае ў памяншальна-ласкальных зваротках («мамачка», «матулька»), у эпітэтах («родная», «любая»).

Часам перасцярогі маці ўспрымаюцца з гумарам: «*Мяне маці беражэ, з чапялою сцеражэ*», а часам пераўтвараюцца ў жорсткія абмежаванні волі дачкі і сустракаюць актыўнае супрацьстаянне:

*О хоць ты сварысь,
Хоць не сварысь,
Ты мяне не навучыш,
Каго верна люблю,
Ты мяне не разлучыш [1, 397].*

Паказальна, што бацька дзяўчыны не выступае ў ролі абмежавальніка яе волі, пра што сведчаць радкі:

*Бацька добры, бацька добры,
А маці ліхая:
Не пускае на вуліцу –
Вуліца смутная [1, 132].*

Маці дзяўчыны часам вымушана быць жорсткай і суровай, бо ёй неабходна клапаціцца пра будучыню сваёй дачкі, па магчымасці ўдала выдаць яе замуж, а дзяўчына з дзіцём ці тая, аб якой «пайшла слава», асуджана застацца адной. Аднак маці ставіцца з разуменнем да маладосці і нявопытнасці сваёй дачкі і падчас дазваляе тое, за што соцыум асуджае:

*– Ідзі, ідзі, мая доч,
Хоць на ўсю цёмную ноч.
Як была я маладая,
Сама я гуляла [1, 130].*

Такім чынам, маці дзяўчыны, з аднаго боку, выступае захавальніцай грамадскай маралі і стэрэатыпаў, прадвызначаных соцыумам, а з другога боку, ахоўвае дачку ад людскіх перасудаў і імкнецца даць ёй магчымасць знайсці сваё каханне.

Аналіз вобразаў соцыума і сям'і ў беларускіх песнях пра каханне сведчыць на карысць меркавання пра нераўнапраўнае становішча хлопца і дзяўчыны ў грамадстве. Грамадская мараль, асноўнымі захавальніцамі якой з'яўляюцца жанчыны, значна больш прыхільна ставіцца да хлопца і накладае шматлікія абмежаванні на паводзіны дзяўчыны.

ЛІТАРАТУРА:

1. Песні пра каханне / Склад. І. К. Цішчанка. Мн., 1978.
2. Практикум по гендерной психологии / Под ред. И. С. Клециной. СПб., 2003.